

Kapitel 1
Kyrka för världens skull
JAN ECKERDAL

”Detta möte är endast en begynnelse”

Världen är i vår tid i akut behov av enhet. I det förenas vi med alla tidigare generationer. Förutsättningarna för gott och värdigt liv har genom historien ständigt utmanats av krafter som vållar söndring, rivalitet och krig. Det sker på olika sätt i olika tider, men gemensamt är att när vår enhet och samhörighet försvagas, kan världens skillnader förvandlas från berikande mångfald till destruktiv splittring.

Den ekumeniska rörelsens strävan efter samförstånd mellan kyrkorna har därför alltsedan sin begynnelse uttryckts som något som står i direkt relation till världens enhet och fred. Ekumenikens målsättning – att som kyrkor uppnå ”synlig enhet” – har generellt inte formulerats som en isolerad kyrklig angelägenhet, utan djupt förbundet med uppdraget att vara kyrka för världens skull. Kyrkans enhet över nationella och konfessionella gränser syftar till att göra kyrkorna till redskap för fred och försoning i världen.

Det ekumeniska mötet i Stockholm 1925, med det officiella konferensnamnet *The Universal Christian Conference on Life and Work*, kan ses som en starkt bidragande orsak till att denna övertygelse har robust förankring i den ekumeniska rörelsen. Mötet ägde rum knappt sju år efter första världskrigets slut, och det skriande behovet av enhet och fred framhölls som en huvudanledning till varför man möttes. Kriget hade slagit sönder tankarna på Europa som en kristen idealcivilisation, vilken genom världsmission kunde bredas ut och evangelisera hela jorden. Femton år tidigare, vid världsmissionskonferensen i Edinburgh 1910, samlades man kring den optimistiska målsättningen ”världen evangeliserad i vår generation”.¹ Men det drastiskt förändrade kulturläge som kriget lämnade efter sig förde

med sig, att kyrkornas uppgift och mål ställdes under omförhandling: Vad var kyrkornas roll i den nya situationen?

Stockholmsmötet 1925 arrangerades i en anda av att det var hög tid för kyrkorna att motverka polarisering och i stället framträda som fredstecken i världen, både genom aktivt fredsarbete och som påminnelse om den fred världen redan äger i Kristus. Mötets initiativtagare och centralgestalt, Svenska kyrkans ärkebiskop Nathan Söderblom, beskrev saken i sin omfattande mötesrapport:

Stockholms-mötet var ej sammankallat för att tala om enheten och åvägabringa enhet. Utan det var vår kristna plikt och världens nöd som tvingade ombud från större delen av kristenheten tillsammans. Samvetet sved och nödgade. Kunna vi stå till svars inför Gud för att vi söndrade se på, istället för att efter Frälsarens ord och föredöme endräktigt ingripa?²

Enligt Söderblom var det inte möjligt att invänta att kyrkorna kommit överens internt, innan man gick till gemensam handling. Världens nöd förpliktade kyrkorna att inte låta kristenhetens inre spänningar och motsättningar hindra dem från att ingripa. Dessutom, fortsatte han, var det inte troligt att insikten om Kristi kyrkas enhet plötsligt bara skulle uppstå bland kyrkorna, om de inte arbetade tillsammans: ”Främjas icke enheten bäst genom att alla bliva gripna av en gemensam uppgift?”³

Stockholmsmötet organiserades därför med ambitionen att inte sätta fokus på bekännelsen eller på ecklesiologiska frågor, utan på kyrkornas gemensamma uppdrag i världen. Helt utan bearbetning av teologiska frågor blev dock inte mötet. Inte minst diskuterades Guds rike livligt. Där blev spänningen påtaglig mellan tolkningar av gudsriket som något som med Guds hjälp kan upprättas här och nu, eller som något som snarare ska ses som en del av kyrkans eskatologiska framtidshopp.⁴ Inte desto mindre kom den ofta citerade frasen ”läran åtskiljer, tjänsten förenar”, vilken Nathan Söderblom övertog från den tyske prästen och kyrkojuristen Hermann Kapler, att bli en samlande hållning för den framväxande Life and Work-rörelsen.⁵ Den gemensamma uppgift som kyrkorna samlades kring

vid Stockholmsmötet 1925 handlade om de stora sociala problemen efter kriget och arbetet för fred och rättvisa.

Mötesdelegaterna var naturligtvis medvetna om att för en så omfattande uppgift förslår inte ett enskilt möte, oavsett genomslag. Titeln på denna bok är hämtad från Stockholmsmötets officiella budskap, där man betonar att ”detta möte är endast en begynnelse”.⁶ Man uttryckte en gemensam vilja att skapa organisatoriska former för att stabilisera samverkan runt uppdraget och etablera ett systematiskt och långsiktigt ekumeniskt arbete. En fortsättningsnämnd bildades, med uppdraget att verka för att den enhet som de kristna kyrkorna är kallade till ”allt mer och mer skall uppenbaras för världen i Liv och Arbeta”. Anslaget från Stockholmsmötet följdes av fortsatta ekumeniska initiativ och lade grunden för samtal och samarbeten, som skulle forma den globala ekumeniska rörelsen under hela 1900-talet och framåt.

Om boken:

Stockholmsmötet som historisk orienteringspunkt

Ekumeniska året 2025 är kyrkornas sätt i Sverige att uppmärksamma och fira Stockholmsmötets hundraårsminne.⁷ Den här boken syftar till att bidra till det genom att för en svensk läsekrets aktualisera, presentera och fördjupa kunskapen om Stockholmsmötets historiska och nutida betydelse. Boken ger också ett distinkt bidrag till det allmänna kunskapsläget genom att fördjupa ett antal aspekter, som hittills inte varit beforskade. I artiklarna möter läsaren en mångfald av perspektiv på Stockholmsmötet: dess förhistoria, samtidskontext och genomförande; dess betydelse för den ekumeniska utvecklingen under 1900-talet, internationellt och i Sverige; dess relevans för vår tid och framtid.

Boken är framtagen utifrån övertygelsen att en så kyrkohistoriskt betydelsebärande händelse också kan ge väsentliga perspektiv på vårt eget tillstånd. Stockholmsmötet är en definierande händelse för framväxten av den moderna ekumeniska rörelsen. Därtill har det spelat avgörande roll för den ekumeniska utvecklingen i Sverige, inte minst genom dess påverkan på Svenska kyrkans identitet och vägval. Nathan Söderbloms kyrkosyn och tankar om Svenska kyrkan

som ekumenisk brobyggarkyrka har präglat både dess inställning till nationell ekumenik och dess utökade internationella engagemang.⁸

Stockholmsmötet skildras i det följande i första hand utifrån dess egen samtid och kontext. Samtidigt ger de hundra år som gått också möjlighet att relatera och belysa mötet utifrån vår egen tids frågor, och uppmärksamma tyngdpunktsförskjutningar i vissa frågor. Det gäller exempelvis genusperspektiv, interreligiösa frågor och frågor om fred. Det finns därför en hel del samtidskopplingar i somliga av artiklarna, vilket inte motsäger ambitionen att också låta Stockholmsmötet framträda i sin egen rätt. Teologen Gerhard Lohfink ger en bild av ett sådant förhållningssätt till historien, när han skriver att kyrkans reflektion över sin situation och väg vidare måste bedrivas på liknande sätt, som när man ror en båt: för att kunna röra sig med stadig kurs framåt, måste man ha tydliga fästpunkter för blicken bakåt.⁹ Det handlar inte om nostalgisk längtan efter en tid som inte längre är, utan om att få styrfart framåt genom att medvetandegöra var man kommer ifrån. Den här boken betraktar Stockholmsmötet 1925 som en historisk orienteringspunkt med konstruktiv potential också i vår tids kyrka i Sverige.

Det förhållningssättet har varit styrande för urvalet av ämnen. Resultatet är en palett av artiklar, som erbjuder en mängd olika nyanser och perspektiv på Stockholmsmötet. Inte minst handlar det om hur impulser från Stockholmsmötet finns invävda i den fortsatta ekumeniska utvecklingen. Samtidigt innebär urvalet att vissa andra aspekter oundvikligen fått stå tillbaka. Boken är utformad så att texterna tillsammans ska bilda en helhet. Men det ska också vara möjligt att utifrån intresse läsa varje artikel separat. Vi har strävat efter att i möjligaste mån undvika onödiga upprepningar, samtidigt som vissa överlappningar blivit nödvändiga, för att artiklarna ska vara förstaeliga när de läses var för sig.

Ett nytt kapitel i kyrkans historia

Kyrkligt sett innebar Stockholmsmötet ett nytt och oprövat steg. Inte sedan konciliet i Nicaea år 325 hade en sådan bredd av kyrkotraditioner funnits representerade vid ett gemensamt möte. I sin samtid var det inomkyrkliga stödet för en så djärv vision långt ifrån

självklart. Osäkerheten var stor kring såväl det lämpliga i att mötas som vad som var möjligt att åstadkomma. I kölvattnet efter världskriget var inte oväntat fredsfrågan i sig själv en stötesten. Freden är bara okontroversiell i tider när den kan tas för given. Söderblom själv hade som nybliven ärkebiskop redan vid tiden för krigsutbrottet 1914 skrivit ett uppprop för fred och kristlig gemenskap, med vädjan till kyrkorna att förenas i gemensamma ansträngningar för freden: ”I synnerhet påminna vi medkristna av skilda nationer, att kriget inte kan slita de band, medels vilka Kristus förenar oss inbördes”.¹⁰ Mottagandet av detta uppprop blev ljumt, och det skulle alltså dröja ett drygt decennium innan Stockholmsmötet ägde rum. Särskilt starka känslor väckte diskussionen om vem som bar skuld för krigsutbrottet. Debatten om det tyska ansvaret var laddad av nationalistiska uttryck från båda sidor, och Versaillesfredens hårda formuleringar och villkor bidrog till att frågan blev än mer svårhanterbar.¹¹

När så Stockholmsmötet till slut ägde rum, efter många års förberedelser, blev mottagandet inte desto mindre övervägande mycket positivt. I Svenska Dagbladets årsbok för 1925 återges mötet som en stor framgång:

”Mötet ... gynnades i sitt förlopp av ett strålande sommarväder och en oförtydbar bevägenhet från stadens och hela landets sida; deltagarna voro praktiskt taget allesamman Sveriges gäster, funno sig väl och blevo väl upptagna. Och insikten om mötets betydelse och vördnaden för dess höga syfte framträdde allt klarare”.¹²

Hundra år senare vet vi att detta omdöme om mötets betydelse och genomslag inte var överdrivet, om än aningen romantiserat. Det var den första globala kyrkokonferensen om sociala frågor som någonsin hållits. Mötet fick stor internationell uppmärksamhet och därtill avgörande betydelse för den ekumeniska rörelsen. Den fortsättningsnämnd som Stockholmsmötets delegater beslöt att utse, omformades 1930 till *The Universal Christian Council for Life and Work*. Det angivna syftet var att stärka kyrkornas samhörighet i praktisk kristendom, där tron konkret relateras till det moderna livets sociala problem.¹³

Tillsammans med två andra rörelser blev Life and Work-rörelsen

en av de strömningar som löpte samman i den framväxande ekumeniska rörelsen. Faith And Order fokuserade på att hitta ekumeniskt samförstånd i frågor om tro, lära och kyrkoordning, medan missionsrörelsen, genom International Missionary Council som bildades efter den nämnda missionskonferensen i Edinburgh 1910 samlade kyrkorna kring det globala evangelisationsarbetet. 1948 bildades Kyrkornas världsråd som en samlande plattform för ekumeniskt arbete, till en början som en förenande organisation för Life and Work och Faith and Order, men 1961 inkorporerades också missionsrörelsen i Kyrkornas världsråd.¹⁴ De tre rörelserna har gett en bredd till det ekumeniska arbetet, samtidigt som deras olika perspektiv också inneburit vissa spänningar.

Från Nicea till Stockholm: kontinuitet och förändring

Stockholmsmötet 1925 utgjorde också ett 1600-årsfirande av det första ekumeniska kyrkomötet i Nicaea 325. I denna bok uppmärksammas detta genom ett antal artiklar om relationen mellan Nicaea och Stockholm. De två mötena förenas i att vara milstolpar i kyrkans kontinuerliga kamp för att finna gemensam grund och samarbete över teologiska och geografiska gränser, båda utifrån sin egen tids specifika utmaningar. Nicaea kodifierade en gemensam teologisk grund för kyrkan, medan Stockholm handlade om att låta kyrkans enhet praktiskt gestaltas i gemensamt arbete för fred och social rättvisa.

Kyrkomötet i Nicaea var bärande i kyrkans konstantinska vändning, då kejsar Konstantin den Store påbörjade integreringen av kristendom i den romerska statsmakten. Mötet markerade början på en era där kristendomen fick officiell och central roll i Romarriket. Efter Romarrikets fall överfördes denna statsnära kristendomsversion och dess inflytande till de nya europeiska riken som uppstod ur imperiets aska. Nicaea-mötet, med dess etablering av den nicenska trosbekännelsen och enhetligt dogma, bidrog därmed till att forma den kristna identitet och kultur som kom att prägla hela Europa under medeltiden och långt därefter.

Stockholmsmötet 1925 ägde rum i en tid då denna konstantinska sammanvävning mellan kyrkan och statens institutioner inte längre

gick att bejaka som självklar. Den kulturella katastrof som första världskriget innebar, medförde också en teologins kris. Stora delar av den europeiska teologin hade varit oförmögen att bjuda motstånd mot den nationalism och militarism som föranledde kriget och i stället understött utvecklingen. Teologin visade sig vara alltför inbäddad i den europeiska kultur som genom kriget slet sönder sig själv. Många inflytelserika tyska teologer hade offentligt ställt sig bakom Kejsar Wilhelm II:s krigspolitik, samtidigt som krigets brutalitet snabbt kom att utmana rådande uppfattningar om människans natur och Guds roll i världen.

En kraftfull teologisk omorienteringsfas följde därför, inte minst genom framväxten av den dialektiska teologin och dess främste företrädare, Karl Barth. Grundkritiken mot det rådande paradigmet var, att en teologi som var kapabel till ett så grovt felsteg i den etiska tillämpningen också måste ha allvarliga brister i den bakomliggande dogmatiken och bibeltolkningen.¹⁵ I kontrast till samtidens liberala teologi betonade Barth den radikala skillnaden mellan Gud och människa och att Gud endast kan förstås genom uppenbarelsen i Jesus Kristus.

Stockholmsmötet och Söderbloms bakomliggande vision kan tolkas som ett parallellt, och i jämförelse med den dialektiska teologin delvis annorlunda, försök att förnya visionen och återfå kyrkligt fotfäste. Man gjorde detta genom att inte börja i en uppgörelse i dogmatiken och bekännelsen, såsom den dialektiska teologin, utan vända på ordningen och först söka det gemensamma uppdraget och handlingen, utifrån övertygelsen att detta i sig enar och förenar.

Stockholmsmötet och nutidens fredsutmaningar

Materialet från Stockholmsmötet 1925 behöver inte pressas för att tydliga kopplingar till vår tid ska framträda. Det handlar inte minst om en uppenbar problemgemenskap, där många av de frågor som bearbetades då framstår som oförminskat aktuella och igenkännbara bland vår tids utmaningar. På ett särskilt sätt finns beröringspunkter till fredsfrågan. Varje tid genererar sin specifika form av ofred, med såväl likheter som olikheter i relation till tidigare tillstånd. Likheter- na ligger i grundläggande konfliktorsaker, såsom makt och resurser,

medan skillnaderna har att göra med samtidens teknologiska, sociala och politiska omständigheter.

Vår tids allra största utmaningar kännetecknas av en komplex kombination av ett antal olika krisområden, ibland beskriven som en polykris, som på olika sätt negativt påverkar förutsättningarna för fred och samförstånd i världen. Det allra mest genomgripande handlar om en ofred med själva skapelsen, där klimatförändringarnas konsekvenser innebär tilltagande flyktingströmmar och ökad kamp om utrymme och resurser. Det handlar därtill om växande nationalism och provinsialism, ökande klyftor mellan rika och fattiga och om accelererad politisk polarisering, bland annat som en konsekvens av digitalisering och framväxten av sociala medier.

Också vid Stockholmsmötet 1925 identifierades ett mångfacetterat orsakssamband, vilket redan då ställde krav på att långsiktigt fredsarbete måste adressera flera samverkande krisområden. Även då betonades, att om hållbar fred ska uppnås måste sociala orättvisor uppmärksammas som orsaker till konflikt, och försoning mellan länder måste bäras av människor som försonas på personlig nivå.¹⁶

Genomgående i vår tids större reella eller potentiella konfliktområden är att det handlar om problem med världsomspännande påverkan, som därför bara kan adresseras gemensamt. Också på denna punkt finns en tydlig beröringspunkt med Stockholmsmötets samling för fred. Där artikulerades att en global ansats var nödvändig, och att det krävdes arbete över nationsgränser för att främja internationell solidaritet.

Att representanter från nationer, som i stort sett brutit alla förbindelser sinsemellan, vid Stockholmsmötet möttes och talade med varandra, och det i till största del vänlig ton, var i sig en seger och ett tecken på fredens möjlighet. Detta trots att det formellt formulerade fredsbudskapet från konferensen blev relativt svagt och icke-förpliktigande. Dessutom skiljde sig mötesbudskapet åt i tonalitet mellan utgåvorna på de tre olika mötesspråken – ett mer beslutsamt anslag i de engelska och franska versionerna, men svagare på tyska. Skillnaderna speglades också i de varierande uppfattningar om fred som uttrycktes under mötet, alltifrån radikal pacifism till hållningen att krig i princip är ofrånkomligt.¹⁷

Inte desto mindre lade Stockholmsmötet en grund för den syn

på fred som kommit att bli kännetecknande för den ekumeniska rörelsen, och som markerades vid Kyrkornas världsråds första generalförsamling 1948, då man i sitt första fredsbudskap slog fast att krig är ”emot Guds vilja”.¹⁸ Den ekumeniska rörelsens fredsarbete utgår från att fred inte handlar om ett passivt tillstånd som består så länge krig undviks; freden kräver aktivt arbete.¹⁹

Författarnas bidrag

Den grundläggande hållning som genomsyrade Stockholmsmötet – att ekumeniskt enhetsarbete behöver omsättas i konkret engagemang för världens liv – finns som en återkommande röd tråd i många bidrag i denna bok. Artiklarna är kategoriserade i fyra delar, vilka här kommer att presenteras översiktligt. Vilka författare som skriver de olika kapitlen framgår av innehållsförteckning och avslutande författarpresentation.

Bokens första del presenterar Stockholmsmötet 1925, dess vision, huvudlinjer och kyrkohistoriska kontext. Mötet belyses i ett kapitel utifrån dess initiativtagare Nathan Söderblom och i ett följande sätts mötet in i den svenska och internationella samtidskontexten. Två aspekter som hittills varit undertematiserade lyfts fram genom särskilda studier. Den första synliggör de kvinnor som deltog i mötet, vilka de var och vilka inriktningar deras bidrag hade. Den andra handlar om mötets sånghäfte, *Communio*, dess innehåll och betydelse för mötet.

Del två relaterar Stockholmsmötet till den världsvida ekumeniska rörelsen och sätter också särskilt fokus på konciliet i Nicaea. Nathan Söderblom ägnade ett kortare kapitel i sin mötesrapport åt kopplingarna mellan Nicaea och Stockholmsmötet och lyfte fram Stockholmsmötet som ett ”Nicaea om Liv och arbete”.²⁰ Artiklarna i denna del studerar de innehållsliga kopplingarna. Ett antal artiklar drar linjer från Stockholmsmötet till den framväxande ekumeniska rörelsen, relationen mellan Stockholmsmötet och den ekumeniska rörelsens stora kyrkodokument, religionsteologiska aspekter på arvet från 1925 och frågan om hur Life and Work-perspektivet togs vidare.

Del tre sätter fokus på den ekumeniska utvecklingen i Sverige. Det handlar om framväxten av Sveriges kristna råd, via Svenska Ekumeniska Nämnden, om Life and work-rörelsens genomslag i Sverige,

om den ekumeniska utvecklingen i den romersk-katolska kyrkan respektive frikyrkorna i Sverige och om pingströrelsens kritiska perspektiv på mötet.

Den avslutande delen vänder blicken framåt och reflekterar över ekumenikens potential i Sverige och världen, hur fredsperspektivet förvaltats, och hur enhetens motiv kan få förnyad aktualitet. Som epilog finns en skönlitterär gestaltning av längtan efter landet Ekumenien – ett tillstånd som kan rymma genuin enhet i mångfald, en längtan som öppnar mot framtiden, förkroppsligad genom en enskild ortodox ekumens erfarenheter.

I ett antal artiklar hänvisas till BEM-dokumentet. Förkortningen står för *Baptism, Eucharist and Ministry*, i svensk översättning ”Dop, nattvard, ämbete”, och avser det ekumeniskt mycket betydelsefulla dokument som Kyrkornas världsråds Faith and Order-kommission utgav år 1982. Vi håller oss genomgående till den internationella beteckningen BEM.²¹

De perspektiv på själva Stockholmsmötet som framträder i del I av denna bok kompletteras i Jonas Jonsons bok *Ekumeniska pilgrimer. En liten bok om Stockholmsmötet 1925*.²²

Nutidens ekumeniska uppdrag i Sverige

Stockholmsmötet 1925 bars av övertygelsen att ekumenik inte är ett kyrkligt särintresse för några få, utan en förutsättning för att kyrkan på ett trovärdigt sätt ska kunna vittna och verka i världen. Söderblom var i sin mötesrapport tydlig med att denna övertygelse inte bara berörde de internationella kyrkliga relationerna, utan att den också måste manifesteras på nationell nivå. Vad gäller kyrkorna i ett enskilt land som Sverige skrev han:

Inför den nöd, varom här är fråga, står en enskild konfession maktlös. Alla kristna i ett land, det är enligt Nya testamentets språkbruk, Kyrkan i ett land måste framträda såsom en, lika väl som alla Frälsarens sanna efterföljare äro i Anden ett.²³

Hur förvaltar vi denna uppfordrande vision i Sverige idag? För att den ska leva i vår tid, måste den gestaltas på ett sätt som är adekvat

1. Kyrka för världens skull

Deltagare i Sveriges kristna råds ekumeniska ungdomsresa till Rom och mötet *Together – Gathering the people of God* som 2023 lockade tusentals deltagare från hela världen. Sveriges kristna råd samlar bland sina medlemskyrkor hela bredden av svensk kristenhet. Foto: Ruth-Elisabeth Bruun Börjesson

i relation till den nutida kulturella, sociala och politiska kontexten. Utmärkande för Sverige idag är att vi är ett av Europas mest sekulariserade länder, samtidigt som Sverige också är ett av Europas mest mångreligiösa samhällen.²⁴ Denna särpräglade och något motsägelsefulla situation innebär såväl ekumeniska möjligheter som utmaningar.

Till den pluralistiska situationen hör inte bara en interreligiös närvaro, utan också att svensk kristenhet inom sig själv numera härbergerar en exceptionell bredd i jämförelse med alla tidigare epoker. Hela spektrumet av världens kristna traditioner finns närvarande i Sverige. Som en konsekvens av såväl denna närvaro som av ett generellt välvilligt ekumeniskt klimat är Sveriges kristna råd ett av världens bredaste nationella ekumeniska råd. Såväl den romersk-katolska kyrkan som pingströrelsen, vilka båda saknades vid Stockholmsmötet 1925, är fullvärdiga medlemmar i Sveriges kristna råd, båda med aktivt engagemang.

När Sveriges kristna råd i vår tid möts, gör det alltså skäl för Söderbloms benämning ”Kristenhetens möte” i högre grad än vad Stockholmsmötet 1925 i realiteten gjorde.²⁵ Den ortodoxa representation som fanns vid Stockholmsmötet, och som då betraktades som ett ekumeniskt genombrott, har i vår tid etablerats till en markant ortodox närvaro i det svenska kyrkolandskapet. 17 av Sveriges kristna råds 27 medlemskyrkor representerar ortodox eller orientalisk tradition.

Det som var fortsättningsnämndens uppdrag efter Stockholmsmötet – att skapa strukturer för kyrkornas samverkan runt uppdraget – har alltså i en mening infriats i Sverige. Men strukturer måste fyllas med innehåll och ekumeniskt arbete är en färskvara. För att det ska hållas vitalt krävs att kyrkorna i varje tid på nytt återerövrar den ekumeniska visionen och bemödar sig om den ansträngning som det faktiskt måste få kosta att välja att gå tillsammans, istället för den enklare lösningen att var och en går sin egen väg. Att rekapitulera Stockholmsmötets intention och påminna sig om den betydelse det fått, ända in i vår tid, är ett sätt att hålla visionen levande. Till just detta är denna bok ett bidrag.

Noter

1 Kyrka för världens skull

JAN ECKERDAL

- 1 Hållningen vid missionskonferensen i Edinburgh 1910, ”The Evangelization of the World in this Generation” hämtade sin slogan från evangelisten John Motts bok med samma namn. Bosch, David J. *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission*, New York: Orbis books, 2010.
- 2 Söderblom, Nathan, *Kristenhetens möte i Stockholm*, Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag, 1926, s 625.
- 3 Söderblom 1926, s 626.
- 4 I efterhand benämner Söderblom själv gudsrikesfrågan som ”ekumeniska mötets huvudfråga”, trots att den inte fanns i programmet. Söderblom 1926, s 232-330.
- 5 Kapler var också den som ledde den tyska delegationen vid Stockholmsmötet. Campbell, Ted A., Macdonald, Gary B., ”Laying the Foundations 1910-1948”, i Wainwright, Geoffrey och McPartlan, Paul (red.) *The Oxford Handbook of Ecumenical Studies*, Oxford: OUP, 2021, s 18.
- 6 Söderblom 1926, s 680.
- 7 Ekumeniska året 2025 är ett gemensamt initiativ från kyrkorna i Sveriges kristna råd. Ekumeniska året består av en mängd initiativ för fördjupad ekumeniskt samspel, nationellt och lokalt. Temat för Ekumeniska året är med inspiration från Sockholmsmötet ”Tid för Guds fred”.
- 8 Ryman, Björn: *Brobyggarkyrka: Svenska kyrkans engagemang i utrikesfrågor*, Skellefteå: Artos, 2010, s 15-18.
- 9 Lohfink, Gerhard, *Does God Need the Church*, Collegeville: Liturgical Press, 1999, s 105.
- 10 Jonson, Jonas, *Jag är bara Nathan Söderblom satt till tjänst*, Stockholm: Verbum, 2014, s 229.
- 11 Lange, Dietz, ”The Life and Work of Nathan Söderblom”, i Ferracci, Luca och Melloni, Alberto (red), *A History of Desire for Christian Unity, Vol I*, Boston: Brill Publishers, 2021, s 74. Denna spänning återspeglas också i Stockholmsmötets meningsutbyten om efterkrigspolitiken. Lange, Dietz, *Nathan Söderblom och hans tid*, Skellefteå: Artos, 2014, s 394ff.
- 12 ”Kyrkliga händelser 1925”, Svenska dagbladets årsbok 1925, digital resurs <https://runeberg.org/svda/1925/0065.html>, s 63-64. [2024-09-29].
- 13 Campbell och MacDonal, ”Laying the Foundation: 1910-1948, *The Oxford Handbook of Ecumenical Studies* (2021), s 19.
- 14 Campbell och MacDonal, ”Laying the Foundation: 1910-1948, *The Oxford Handbook of Ecumenical Studies* (2021).
- 15 Lindsay, Mark, ”Barth” i Jones, Gareth (red) *The Blackwell Companion to Modern Theology*, s 331.
- 16 I mötesbudskapet uttryckt med orden ”Kyrkan måste uppfostra den enskilde till självständigt kristligt omdöme i dessa frågor”. Söderblom, Nathan, *Kristenhetens möte i Stockholm*, s 678.

- 17 Lange, Dietz 2021, s 605f.
- 18 Se Theodore Gills digitala artikel ”From the Ashes of War: The First WCC Assembly in Europe – Amsterdam 1948”. <https://www.oikoumene.org/news/from-the-ashes-of-war-the-first-wcc-assembly-in-europe-amsterdam-1948> [2024-09-28].
- 19 Detta återspeglas också i Sveriges kristna råds dokument *Fred - Detta vill kyrkorna i Sverige*, där det avslutande avsnittet har rubriken ”Att bygga fred”. Dokumentet är under omarbetning och utkommer i nyutgåva under 2025. Sveriges kristna råds skriftserie, nr 14. (2010).
- 20 Söderblom 1926, s 821.
- 21 ”Dop, nattvard, ämbete”, Stockholm: Sveriges kristna råd, 2014. Tidigare svensk utgivning av dokumentet *Dop, Nattvard, Ämbete: Den officiella texten från Faith and Order – den sk Lima-texten 1982 – jämte introduktion och inofficiella ekumeniska kommentarer*, Sigtuna: Nordiska ekumeniska institutet, 1983.
- 22 Jonson, Jonas, *Ekumeniska pilgrimer. En liten bok om Stockholmsmötet 1925*, Stockholm: Verbum, 2025.
- 23 Söderblom 1926, s 625.
- 24 ”Mångreligiositet och sekularitet i svenskt polisväsende, vård skola och offentlig förvaltning – en forskningsöversikt”. Red Simon Sorgenfrei och David Thurffjell, Institutet för forskning om mångreligiositet och sekularitet, Södertörns högskola, 2021, s 5.
- 25 Söderblom försvarade det universella anspråket i benämningen av Stockholmsmötet, med att inbjudningarna gått till alla, även om en del avböjt. Söderblom 1926, s 344.